

ունինք, աշխատելու փափաքը : Ու այս է որ կը պահէ մեզի : Հայերը, մեծամասնութեամբ կամք ունին . ու կամքը ջիղերուն կը յաղթէ . ու կամքը պէտք է յաղթէ ջիղերուն :

Բարիկ

ՏՐ. ՊՕՂՈՍ ՔՕԼՕԼԵԱՆ

ՀԻՒԱՆԳԱՆՈՑԻ ԳԻՇՆԵՐ

Շաղիթէին զոնէն ներս մեղմով սահեցաւ վերջապէս կառքը, ընդարձակ պարտէզի մը մէջ որ արեւով ողողուած էր ամպով : Հիւանդանոցին մօտեցնէ մինչեւ պարսիկէին անկիւնը ուր կ'աւանդորդուէին՝ առաջին հետաւորութիւնն մը կ'երեւար ինծի որ վերջ չունէր Հանդարտ քաղցերով ձին կը դառնար դէպ ի աջ, կը դառնար դէպ ի ձախ, հետեւելով անհամար ուղղութիւններու որոնց լաթերիւններուն մէջ՝ կառքի անկողնէն՝ հիւանդ գլուխս չէր բաւեր ճշդէն որդակի քտոնած կէտս :

Յոգնաժ, մաշած՝ ջերմէն ու տկարութենէս, փափաք մը ունէի միայն, հանգչիլ : Հանգչիլ ո՛ր եւ է տեղ, ո՛ր եւ է կերպով, համակուել լուսութեամբ, ապաստանիլ հանգարտութեան մէջ, հենու չարժմունքէ, աղմուկէ, մարդէ : մօռնալ զորս կ'անցնէր, զորս աշխարհը որուն վրայ կը սեղուէր արդէն հիւանդանոցին երկաթէ զուռը, լաւանդով զիս՝ ա'լ բոլորովին՝ զաղաքին մարդկութենէն, աշխարհի երկար խուլ աղմուկով մը որ վերջին մնաս ճարովի մը տիտուր ազդեցութիւնը գործեց վրաս :

— Ա՛լ հասանք, ըսաւ հնչուն ձայնով մը ինծի՝ ընկերացող հիւանդապահ կինը որ կանացի սրահներէն մտնար հետեւած էր զաղաքի արեւմտեայ ու զգացմունքներու ընթացքին :

Գառափոք ժամ վերջը՝ տեղաւորուած էի անկողնիս մէջ որուն թուովը պիտի անուանուէի 7, կորսնցնելով այլ եւս իմ յատուկ անունս ու անհնաւորութիւնս :

Հոն ուր փոխադրուած էի՝ երկայն սրահ մըն էր, ճեղձ ճերմակ, պատերը, անկողինները, մարդիկը՝ երկու կողմէն անվերջ շարք մը հիւանդներու, հեւացող, տքացող . ոմանք քնաւոր շարժ քնալից, մարածի պէս, ոմանք գլուարթ, ուրախ, կատակ . Ո՛չ մէկունց ցաւը, վիճակին պատկուկները : ովեր ուրիշի մը անհոգ ուրախութիւնը : Բէկը իր մէջ կողիւսացած,

ինքն իրմով միայն զբաղող : Այդ խաղաղ ու ցաւազին միջոցաւ մէջ խառնուած էր անշուշտ, ահաղին քանակութեամբ, անտարբերութեան, եսականութեան թոյլը : Ճանջուիլ հիւանդ, տկար, մեռնիլ, բնական պարզ երեւոյթներէն զարձած ասոնց աչքերուն :

— Միջին հայուն, կ'ըսէր վերակացու կինը որ անկողնիս վերակները կը շտկէր, երկու հոգի կը մեռնի օրը այս սրահին մէջ . ու պէտք է դիտել թէ հոս մահերու թիւը շատ չափաւոր է բաղդատմամբ ուրիշ սրահներու : Տեսէք ձեր ջովի ծերունկ դրացին, 6ը, այս քանի մը օրուան կեանքը կը պարտի իրեն արուած խնամքներուն, հրաշքով է որ կ'ապրի :

Ջարմանալի մարդ մը, շատախօս, զուարթ, խնդացող, Բժշկին այցելութենէն վերջը մինչեւ իրիկուն դաւադանին վրայ կրթնած, հապաւտակի պէս սրահին մէջ կը վազվառէր քանի մը օր առաջ : Հիմա բոլորովին կորստած է, անխօս, անշարժ, ո՛չ կ'ուտէ, ո՛չ կը խմէ . գրեթէ դիւակ մը : Ստամոքսին մէջ վէրք մը ունի որ կը լափէ, կը լնցնէ զինքը : Այսօր վաղը զինքը կը կորսնցնէք անշուշտ :

Մերուկը անվրդով՝ առանց չարժելու գլուխը բարձնէ՝ անխաղի մը ուղղեց մեր կողմը տիտուր, անհուն իմ մարած, ապակիացած աչքերէն :

— Ի՛ր նախորդը, չարձանակեց կինը բարձրալար յարգարելով, ճիշդ իրեն պէս էր, զուարճալի : Առաւօտ մը, չպիտի մոռնամ բնաւ, ամբողջ գիշերը նեղուած՝ հոգեվարքի մը ճիշերէն, եկաւ բարկացած զիս տեսնելու, եւ — Տիկին, ըսաւ, հինգ ամիս է հոս եմ, ոչ մէկուն անհանգստութիւն չտուի, հակառակ կրած նեղութիւններուս : Բայց, հիմայ որ կը տեսնեմ այս ամենուն կամայականաբարութիւնը, իրենց պոռայները, կանչները, այն աստիճանի մանաւանդ վրդովուած եմ այս գիշերուան քաշած անհանգստութիւնէս որ կը խոտանամ ձեզի երկարել իմ հոգեվարքի վիճակս, երբ ժամանակը դայ, միմիայն ուրիշներու հանգիստը խանգարելու հաճոյքին համար :

— Ջարմանալին հոն է որ այդ խայտառակը իր խօսքը պահեց . այո՛, երեք օր երեք գիշեր ահաղին աղմուկ հանեց : Ա՛լ հանդուրժիլ կարելի չէր : — Լու՛է, լու՛է, կը պոռային ամէն կողմէ, լու՛է : Նեղեց մեզ ամբողջ աւելի քան ինչ որ խոստացած էր : Մեռաւ առաւօտ մը վերջապէս եւ աղաւանդեցաւ :

Ու կինը հետաքաւ կրկնելով, « խայտառակ մարդ, խայտառակ »

Ազնիւ կին մըն էր սակայն, որուն կը հպատակէին հիւանդները կատարեալ հլուքեամբ, զպրօցական տղաքներու նէս : Իր ճերմակ հագուստներովը կը վազվառէր ամէն կողմ, մաքրելով, կարգադրելով ամէն բան, բժշկին գալուն՝ պէտք եղած պատրաստութիւնները անկատար չձգելու համար : Օրուան մեծ մասը տեղանին առկեւ նստած, հանգիստ, ասեղնագործութիւններ կ'ընէր, հեռուէն խօսելով իր հիւանդներուն հետ :

— Է՛, 34, կրակ պիտի ձգես անկողնիդ մէջ. ու գիտես որ եթէ այս անգամ բռնուիս, ա՛յ աղատառու՛մ չկայ. դուրս կը նետուի քեզ անխնայ :

— Դո՛ւն, 19, իրաւցնէ նեղացողցի՛ն մարդ մըն ես եղեր, կարծես թէ քեզմէ զատ ուրիշ հիւանդ չկայ հոս : Լալը ի՛նչ պիտի ըլլայ : Զե՛ս կրնար քիչ մը ինքզինքդ բռնել, քալանալ : Տե՛ս, օրինակ ա՛ն 65ն որ բնաւ ո՛չ ողբ ունի, ո՛չ գանգալ :

34ը անկողնին գամուած ցաւազար մըն էր որ իրեն եղած ամէն սպառնալիքներուն հակառակ՝ չէր կրնար հրաժարիլ ծխելէ : « Լաւագոյն է որ մոռնիմ, կ'ըսէր, քան չծխել » : Ու անկողնին մէջ գլուխը պահած՝ կը ծխէր ամբողջ օրը, ու բերնին ելած ծովաղ աներեւութացնելու համար մէկ ձեռքով անդադար կը շարժէր իրմականները :

19ը խեղճ գործաւոր մըն էր, երիտասարդ, նոր ամուսնացած : Տխուր ղէմք մը որ ոչ մէկուն հետ բարեկամութիւն չէր հաստատած : Ապրելիքները եւ ապրելու տենչը յայտնի կը կարդացուէր ձախովն վրայ : Կուլար ստէպ անվերջ « ա՛հ » երով, երազելով իր կնիկը որուն հետ ամէն հինգշաբթի եւ կիրակի օրերը, այցելութեանց ժամերուն՝ կը խօսակցէր անձկանօք, ցած ձայնով, ձեռքերին իրարու խառնուած, եւ աչքերովը խմելով կնոջը թարմ եւ ուժեղ հրապոյրները : Դանի մը շարժէէ ի վեր բժշկին հրամանովը արդիւր էին այս այցելութիւնները որոնք վնասակար դատուած էին. հիմա կը հիւծուէր, կը հալէր օրէ օր, հեռու կնոջմէն, հողին ու սիրտը վերաւորուած :

Յը միշտ նոյն վիճակին մէջ անխօս կը տառապէր, ինքն իր վրայ զգարուած, կոտորած, գլուխը կուրծքին մէջ, առանց շարժումների : Պտտիկ շուռչ մը միայն կ'ելլէր բերնէն, անկանոն, խուլ ու խաղաղ :

Իրիկուն երբ կանխիկը վատեցաւ, մեկնեցաւ վերակացու կնիւ, որուն յարդրեց գիշերուան հսկող մը, անսակ մը սրիկայ, գրեթէ ւրբ իր կատակարանութիւններով :

Կէս գիշերին տակաւին անքուն կը հակէի աչքերս յառած գիշերապահին վրայ, որ թեւերը ձայլած՝ դռի մը վրայ ծռած, կը սպասէր առտուան լոյսին :

Սոսկալի գիշեր մը, այս առաջին գիշերս, հիւանդանոցի մը անկիւնը՝ մութ, տխուր, ամբողջ սրահը լցեցուած հիւանդի խորաշունքովը :

Ջիգերս ձգտուած՝ կը դիտէի ամէն կողմ ու շաղիւր, պատրաստ արձանագրելու ուղեղիս մէջ այն անսովոր բաները որոնք անտարակոյս տեղի պիտի ունենային չորս դէս : Միտքս կը թռէր հեռուն դիմացի պատին բարձրերը, ըաց պատեւանանքներէ, կը պտտէր իմ ամբողջ քաղցին մէջ, անոնց մօտ որոնք՝ այդ վայրկենին զբաղած ո՛վ գիտէ ինչպէս, չէին մտածեր ինծի անշուշտ : Կիրք մը կը տալնապէր զիս, պէտք մը չնչելու ազատ, թոքալիւր, պէտք մը փախչելու այդ ըաց պատեւանանքէն որոնց մէջէն ափի չափ անուշ կապտոյ մը կը տեսնուէր երկնքէն՝ զարդարուած աստղերով :

Յանկարծ գիշերապահը գլուխը դարձուց իմ կողմս : Դիտեց զիս, ա՛յ կողմի դրացիս, յետոյ ձախիդ : Ձայն մը, շշուկ մը պակասած էր մեր կողմէն, եւ ատի արթնցուցած էր վէճքը իր կէս մրափէն : Բայց որո՞ւնք : Ելաւ ուրեմն տեղէն գզուլութեամբ, առանց աղմուկի, ոտքով ծայրերուն վրայ քայլելով, ու մօտեցաւ. Յին՝ Մտիկ ըրաւ վայրկեան մը. քաշեց անոր գլուխը մէկ կողմ, հրեց մարմնը անպին, ու բարկացած, կատղած, կրակ դարձած, երկու ձեռքերը կուշտուեցան, սկսաւ տեղացնել ողորմելի, տաւկաւին տաք այդ դիակին վրայ կարգ մը յիշողներ որոնք կը թափէին բերնէն իրարու ետեւէ աներեւակայելի առատութեամբ մը :

— Աղտո՛տ, անպիտան՝, կ'ըսէր, չէ՛ր կըրնար քանի մը ժամ աւելի ապրիլ, կամ քանի մը ժամ պակաս : Աստուած՝ վկայ, կարծես թէ ամէնքն ալ խօսք մէկ են ըրած, իրիկունն ժամը 8 դարկածին պէս, ճիշդ այն վայրկեանին ուր կը սկսիմ պաշտօնս, օր չ'ըլլար որ մէկը երկուքը չստակէին : Զարմանալի է բաղդս, օր մը չեղաւ որ հանգարտ անցնանք գիշերս : Երէկ՝ երկու, առաջի գիշեր՝ երեք . . .

Ու դառնալով կրկին գէպի դիակը,

— Ի՛նչ, կը վախնայիր որ կարող կ'փախչի՞ :

Ու կը շարունակէր, կը շարունակէր անհատնում, իր ցամառները դարձնելով ամէնուն վրայ որոնք հոն ձնբնէն խանդարուած, պնձայն կը գլուխէն անխուսափելի վախճանը որուն վիճակուած էին, կծկաած ամէն մէկը մկան՝ պէս, անկողնի ընթացքով իր անկողնին տակ :

Դիակը կը մնար սակայն հիմա արտառոց դիրքի մը մէջ, թեւերը տարածուած, սրունքները տակին ու վրայ, գլուխը մէկ կողմ ու մարմինը նստին, մարմին մը հիւսար, խորուած, աւերուած ։

Վայրկեանի մը մէջ վերցուցին դիակը վերջապէս, ծրարի մը պէս փաթեթելով սաւանի մը մէջ, ու տարին սրահին ամփիթատորնը, թարմ նիւթ ուսանողներուն առաւօտեան աշխատութեանը ։

Սկսանք շնչել . թոյն մըն էր որ պակասած էր մեր ծծած օդէն ։ Մահճակալը հոն կը մնար սակայն պարագայ, ու այդ պարագայն կը բղիւէր ցուրտ ու տխուր տպաւորութիւն մը որ ամենուս վրայ կ'ազդէր դիւերուան թանձր լուսթեան մէջ ։

Ատտուան դէմ էր երբ շարժուեցանք մեր խոր ։ Հնէն տխուր ձայնեղով Տեսակ մը հաշկններ, աստիճ որ կը բարձրանային սրահին հեռաւոր մէկ անկիւնէն ։

Խեղճ 19րդ խնդրեցած էր . Գամուած իր անկողնին մէջ « Մայրի՛կ, մայրի՛կ » կը պոռար լալով, ու տակաւին արցունքները այտերուն վրայ կը խնդար ահազին քաճաքանդով ։

Միտա թունտ ելած այս ահազին տեսարանէն, ձգեցի անկողինս, մօտեցայ իրեն տեսնելու համար աւելի մօտէն այս ողորմելի կացութիւնը որուն կը հէք դիւ գաղտնի ուժ մը իմ մէջս ։ Յանկարծ ցցուեցաւ իր անկողնին մէջ դիտելով դիւ խոշոր աչքերով որոնք կը պողթկային գլուխէն դուրս ։ « Մահ՛ը, մահ՛ը » կ'ըսէր զիս ցուցնելով պրկուած մասններովը, ու կը շարունակէր իր ողբերը ։

Ինքզանոր կը լսուէին ամէն կողմէ, — « Պէտք է լռեցնել այդ խեղճ » կ'ըսէին ։

Անհար ըլլալով հանդարտեցնել սովորական միջոցներով հիւանդին ալլալած ջիղերը, մօրֆին ներմուծեցին, ինչ որ վերջ տուաւ անոր անանուս տանջանքներուն ։

Ես դարձայ անկողինս նետուեցայ, հալածուած անոր զարհուրելի աշուշներէն ։ Ու պաղ լուսթեանը մէջ որ հիմա սրահին վրայ կը տալուածէր՝ անոր ազաղակը կը լսէի « Մահ՛ը . . . մահ՛ը . . . »

Այդ միջոցին, պատահանները ճերմկալ սկրներ էին արդէն ։ Ատտու եղեր էր ։

ԻՆՉՈՒՄՆ ԷՐ ՈՅԺԸ

Դերվիշի պատմածներէց

Հեռու Հնդաստանում կար մի թագաւոր, որ շատ էր սիրում մեծ չնեքեր կանգնել, պալատ ու մզկիթ, պարտեզ, մատրասա, աշխարակ ու բուրգ . . . Ո՛չ միայն սիրում էր կառուցանել, այլ եւ գնալ դիտել գործաւորներին աշխատութիւնը եւ քաջալերել, նուէրներ ցրուել, ժամիրով կանգնել եւ գործը զննել ։

Մի օր էլ, երբ վեդիւրների հետ մի կողմը կանգնած, դիտում էր թէ ինչպէս գործաւորները քար էին շալակում ու կքուած, քրտնաթոր վերեւ բարձրանում, նկատեց որ նրանցից մէկը առանց օգնութեան, խոշոր քարերը մենակ շալակում, ուրախ ու զուարթ, երբք բերանին, նա՛ բարձրանում էր, անդադար կրում ։

Հուժկու չէր այդ աշխատաւորը եւ ոչ լայնալանջ . բայց մինչ միւսները տնքում էին ծանրութիւնների տակ, մինչ հուժկուները հազիւ շարժում էին եւ տխուր ու մտալ, դանդաղ քայլեր անում, նա արագութեամբ ու մեծ դիւրութեամբ քարն էր շալակում, զուարթ էր երգ հնչեցնում եւ ժպիտը դէմքին՝ դէպի վեր ելնում ։

Թագաւորը զարմացաւ . ապեցին նաեւ մեծ վեդիւրները Ո՛վ էր այդ սարքը, որ տանում էր ամենածանր աշխատանքը՝ ժպիտն երեսին, զուարթ երգ բերնին եւ որ ո՛չ մի զանգատ ու հառաչ չէր հանում կրծքից . Ինչո՞ւն էր նրա ոյժը, զուարթութիւնը, դիմացկունութիւնը ։ Ինչն էր նրան որք տուողը, այդ տկար մարմինն տոկոս գործնող եւ շատ քաջերից, լայնալանջերից աւելի գործունեայ, աւելի աշխոյժ եւ կարիճ անող ։

— Ոստի՛ր, ո՛վ վեդիւր, դարձաւ թագաւոր իր փոխանորդին, զուշակի՛ր տեսնենք . Ինչո՞ւն է այդ գործաւորի ոյժի, զուարթութեան եւ տուրկունութեան խորին գաղտնիքը . ինչո՞ք է որ միւս այդ բոլոր հուժկու մարդիկ անքում են, հառաչում աւելի թեթեւ, մանր գործերից, իսկ դա, այդքան թուլակազմ, այդքան ողորմելի, սակայն միշտ զուարթ եւ միշտ արագաշան ։

Մեծ վեդիւր լռեց, շատ խոր տառած եւ չը կարողացաւ ոչինչ պատասխանել . — Ոստեց՛ք եւ զուճք, իմ խորհրդականք, դարձաւ թագաւորը միւս վեդիւրներին, ձեզնից ով ասի այդ գաղտնիքը, կը լինի իմ սիրելին եւ իմ մտերմորս ։